

ژئوپلیتیک و چشم‌انداز راهبرد دفاعی - امنیتی عراق
(با تأکید بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران)

به نام خدا

فهرست مطالب

۱.....	چکیده
۲.....	مقدمه
۳.....	۱. ژئوپلیتیک عراق
۵.....	۲. عراق جدید و برقراری روابط نزدیک با جمهوری اسلامی ایران
۷.....	۳. چشم‌انداز راهبرد دفاعی و امنیتی عراق
۱۸.....	۴. منافع و علایق مشترک عراق با جمهوری اسلامی ایران
۵.....	۵. پیشنهاد چند راهکار برای بهره‌برداری حداکثری جمهوری اسلامی ایران از تحولات جدید عراق
۲۰.....	۶. نتیجه‌گیری
۲۱.....	۷. منابع و مأخذ
۲۳.....	

ژئوپلیتیک و چشم‌انداز راهبرد دفاعی - امنیت عراق (با تأکید بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران)

چکیده

عنصر ژئوپلیتیک، یکی از مهمترین و پایدارترین عوامل تعیین‌کننده سیاست خارجی و راهبردهای دفاعی - امنیتی کشورها به‌شمار می‌رود. جمهوری عراق نیز به‌علت قرار گرفتن در مرکز منطقه خاورمیانه و برخورداری از منابع عظیم نفتی از موقعیت ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی ویژه‌ای بهره‌مند است. همین اهمیت ژئوپلیتیکی و راهبردی موجب شد که رؤسای جمهور ایالات متحده جهت اقدام به مداخله نظامی در عراق مصمم باشند. با این حال، نواقص و ضعف‌های ژئوپلیتیکی، نظیر فقدان تشخیص سرزمینی، بن‌بست جغرافیایی و محدودیت دسترسی به آب‌های آزاد دولت بغداد را به سمت راهبرد دفاعی - امنیتی مشخص سوق می‌دهد که از نموده‌های آن می‌توان به تشکیل ارتش قدرتمند و همکاری نزدیک با قدرت‌های جهانی اشاره کرد. این امر با توجه به سابقه اختلافات مرزی عراق با همسایگانش و مخالفت جمهوری اسلامی ایران با حضور نیروهای خارجی در منطقه خلیج فارس می‌تواند تهدیداتی را متوجه امنیت ملی کشورمان کند.

مقدمه

ژئوپلیتیک بیش از هر چیز یک نگاه به جهان قدرت‌هاست و هر نگاه نظام‌مندی به بیننده، چشم‌اندازی از واقعیات ارائه می‌دهد، چشم‌اندازی که شناخت کنش‌ها و ماهیت واکنش‌ها را رقم می‌زند و عرصه بازی قدرت‌ها را نمایان می‌سازد. بی‌شک ارائه راهبرد منبعت از چشم‌انداز ژئوپلیتیکی می‌تواند برای بازیگران این بازی، رویکردی بس کارگشا فراهم آورد.

عراق امروزی با اینکه بستر تمدن بین‌النهرین را در قلب خود جای داده است، به‌عنوان یک کشور، تاریخ طولانی ندارد. این کشور پس از تجزیه امپراطوری عثمانی در اواخر جنگ جهانی اول به‌وجود آمد و تحت‌الحمایه انگلیس شد. درواقع، دولت عراق ۹۱ سال پیش با تجمیع سه منطقه عمده موصل (کردنشین)، بغداد (عرب سنی) و بصره (عرب شیعی) شکل گرفت.

به‌لحاظ سیاسی نیز این کشور، سه دوره حکومتی از جمله سیستم پادشاهی (سال‌های ۱۹۲۱ تا ۱۹۵۸)، نظام جمهوری (سال‌های ۱۹۵۸ تا ۲۰۰۳) و نظام دموکراسی پارلمانی و فدرالی به همراه قدرت نخست‌وزیر از سال ۲۰۰۳ تاکنون را تجربه کرده است. پارلمان عراق ۲۷۵ کرسی دارد که از این تعداد ۸۳ کرسی به ائتلاف یکپارچه عراق، ۵۳ کرسی ائتلاف کردستان، ۳۸ کرسی جبهه التوافق عراق، فهرست‌العراقیه ۱۹ کرسی، جبهه گفتگوی ملی ۹ کرسی و به حزب سوسیالیست عراق ۲ کرسی تعلق دارد. تعدادی از نمایندگان اقلیت‌ها نیز در پارلمان دارای کرسی هستند. در حقیقت عراق بیش از آنکه کشوری با علت وجودی مشخص و هویت ملی استوار باشد، واحدی

مصنوع و دارای ظرفیت بالایی از بی‌ثباتی است. یکی از مهمترین دلایل این بی‌ثباتی، ماهیت چندقومی عراق است. تقسیم پست‌های سیاسی محوری این کشور در میان کردها (ریاست‌جمهوری) شیعیان (ریاست دولت) و اهل سنت (ریاست پارلمان) مبتنی بر واقعیت چندگانه قومی - مذهبی عراق است.

۱. ژئوپلیتیک عراق

ژئوپلیتیک عراق از چندین منظر برای جمهوری اسلامی ایران حائز اهمیت است. اول اینکه، عراق مرز میان جهان اسلام عربی با جهان اسلام غیرعربی است و به دلیل دارا بودن مرزهای طولانی با ایران و ترکیه اشتراکات فرهنگی و اجتماعی عمیقی با این دو کشور دارد. دوم، جمهوری اسلامی ایران با ۱۵۱۵ کیلومتر بیشترین مرز مشترک را با عراق دارد. سوم، عراق در مرکز منطقه راهبردی خاورمیانه قرار دارد. این کشور با ۶ کشور جمهوری اسلامی ایران از شرق، ترکیه از شمال، سوریه و اردن از غرب، عربستان سعودی و کویت از جنوب دارای مرز مشترک است. چهارم، عراق دارای ذخایر عظیم نفت و گاز است. ذخایر نفت این کشور بیش از ۱۴۳ میلیارد بشکه تخمین زده شده است و از این نظر پس از عربستان سعودی در رتبه دوم جهانی قرار دارد. عراق یکی از کشورهای مهم صادرکننده نفت و از اعضای مهم اوپک به شمار می‌رود. این کشور همچنین دارای ۱۱۰ میلیارد فوت مکعب ذخایر گازی است. نهایتاً باید به ترکیب جمعیتی عراق اشاره کرد که به‌عنوان دومین کشور مهم شیعی، حدود ۳۰ میلیون نفر جمعیت دارد که ۶۵ درصد آن را شیعیان تشکیل می‌دهند. از دید تاریخی،

عراق اولین جامعه پس از شبه‌جزیره عربستان بود که تشیع بدان راه یافت. این منطقه از سده اول هجری، مهمترین مرکز فعالیت شیعیان محسوب می‌شد و شمار قابل توجهی از شیعیان در شهرهای آن سکونت داشتند.^۱ اما همواره در تاریخ سیاسی عراق تلاش بر این بود که شیعیان نقش کم‌رنگی در عرصه تصمیم‌گیری سیاسی داشته باشند. سرنگونی صدام‌حسین شرایط جدیدی برای شیعیان عراق و منطقه رقم زده و به آنها این فرصت را داده است که به احقاق حقوق خویش بپردازند.

به‌رغم برخورداری از مزایای فوق، ژئوپلیتیک عراق از سه نقص عمده رنج می‌برد:

اول، سرزمین عراق فاقد تشخیص ژئوپلیتیکی است. این کشور، نه مانند ایران در چهار راه حوادث جهان قرار گرفته و نه مانند ترکیه واسط دو قاره است و نه حتی مانند عربستان سعودی شبه‌جزیره‌ای بین دریاهاست و نه مانند امارات متحده عربی دارای موقعیت پایانه‌ای است. عراق بیش از هر چیز، کشوری حائل است که به‌علت تداوم بی‌ثباتی و ناآرامی در این کشور، دیگر کارکرد خود را از دست داده است.

دوم، عراق در مرکز سه قدرت اصلی خاورمیانه (ایران، ترکیه و عربستان) قرار گرفته است. درواقع، این کشور دچار نوعی از بن‌بست ژئوپلیتیکی می‌باشد. عراق در مرزهای شرقی و شمالی خود با ایران و ترکیه همسایه است. دو کشوری که همواره از عراق برتر بوده‌اند و در جنوب مانع محکمی مثل شورای همکاری خلیج فارس را می‌بیند. سدی که به هویت عربی عراق دهن‌کجی می‌کند و در غرب با مراکز بحران‌زای بر قدیم همسایه است.

۱. فرانسوا توال، ژئوپلیتیک شیعه. ترجمه کتابیون باصر، تهران، انتشارات ویستار، ۱۳۸۲.

سوم، در این بن بست ژئوپلیتیکی، عراق محتاج ارتباطات فرامنطقه‌ای است، اما دسترسی مشروط و متزلزل عراق به آب‌های آزاد، این امکان را نیز از عراق گرفته است. با توجه به بحران زیست‌محیطی عراق پس از جنگ دوم خلیج فارس و تلاش ترکیه و سوریه در مهار و کنترل رودهای اصلی عراق و جوان بودن توپوگرافی ارتفاعات زاگرس، ارون رود به سرعت در حال نهشته‌گذاری است و به مرور زمان راه عراق به آب‌های آزاد در حال بسته شدن است. به همین دلیل این کشور همواره دنبال مفری برای این معضل بوده است و حمله به ایران و کویت بیش از آنکه جهت دستیابی به نفت مناطق مورد ادعای بغداد باشد به دلیل موقعیت ژئوپلیتیکی بنادر این مناطق بوده است.^۱

۲. عراق جدید و برقراری روابط نزدیک با جمهوری اسلامی ایران

بیش از ۶۵ درصد جمعیت عراق را شیعیان تشکیل می‌دهند که با ایران پیوند عمیق مذهبی دارند. ایران و عراق هر دو دارای ذخایر عظیم نفت و گاز و از اعضای اوپک هستند و هرگونه همکاری و همگرایی در خصوص نفت بین دو کشور می‌تواند تأثیرات زیادی بر صنعت بین‌المللی نفت بر جای گذارد.

روابط دو کشور ایران و عراق هیچ‌گاه باثبات و پایدار نبوده است. در مجموع، در هم‌تنیدگی مسائل عراق با ایران بیش از هر کشور دیگری بوده است. به همین دلیل

۱. محمد درودیان، جنگ ایران و عراق: موضوعات و مسائل، تهران، نشر سمت، ۱۳۹۲.

هرگونه تحولات در این کشور بیشترین تأثیرات را بر ایران خواهد داشت. دو کشور ایران و عراق از اعضای فعال کشورهای صادرکننده نفت اوپک هستند. از آنجا که عراق ساحل محدودی در خلیج فارس دارد، یکی از مزایای همکاری و همگرایی میان دو کشور فراهم آوردن دسترسی آسان‌تر به خلیج فارس از طریق ایران است.^۱ قدرت‌یابی شیعیان در عراق ظرفیت‌های جدیدی برای تغییر ساختار قدرت و شکل‌گیری فرآیندهای جدید امنیتی در سطح منطقه ایجاد کرده و الگوهای جدیدی برای تعامل دو کشور ایران و عراق به وجود آورده است.

ظرفیت ایجاد همکاری در اعلام آمادگی برای حل مسائل مرزی و اقداماتی جهت اخراج اعضای گروهک تروریستی منافقین از عراق از سوی دولت این کشور، گام‌های اولیه‌ای بودند که می‌تواند به ایجاد سازوکارهای مشترک و برقراری ترتیبات جدید امنیتی و نظامی منجر شود.

همچنین قدرت‌یابی اقلیت کرد در عراق جدید که سال‌ها منازعه را با دولت بغداد پشت سر گذارده است و از روابط نزدیک با ایران برخوردارند، بر روند همگرایی و همکاری بین ایران و عراق تأثیر مثبت دارد. حضور ایران در بازارهای اقتصادی عراق، تشکیل بازارچه‌های مرزی، تأسیس مناطق آزاد تجاری و ایجاد زیرساخت‌های اقتصادی در ایران فرصت‌هایی برای همکاری بیشتر طرفین فراهم می‌آورد.

از زمان تشکیل دولت شیعی در عراق، روابط تهران - بغداد متحول شده است و به نوعی عراق مرزهای خود را به روی ایرانی‌ها گشوده است. کربلا و نجف هم از

۱. محمدرضا حافظ نیا، جغرافیای سیاسی ایران، تهران، نشر سمت، ۱۳۸۵، ص ۱۴۲.

اصلی‌ترین پایگاه‌های شیعیان هستند که از جایگاه والایی نزد ایرانیان برخوردار می‌باشند.^۱ ۶ توافقنامه همکاری میان ایران و عراق در حوزه‌های متفاوت از سیاسی تا اقتصادی در دولت احمدی‌نژاد به تصویب رسیده است. عراق برای تأمین ۱۰ درصد از برق مورد نیاز خود به ایران نیازمند است.

۳. چشم‌انداز راهبرد دفاعی و امنیتی عراق

عراق از جنوب با عربستان سعودی و کویت، از باختر با اردن، سوریه و از شرق با ایران و از شمال با ترکیه همسایه است. عراق در جنوب مرز آبی کوچکی با خلیج فارس دارد و دو رود مشهور دجله و فرات که منشأ تمدن‌های باستانی بین‌النهرین در طول تاریخ کهن این کشورند از شمال کشور به جنوب آن روان هستند و با پیوستن به رود کارون، اروندرود را تشکیل می‌دهند و به خلیج فارس می‌ریزند.^۲

وسعت عراق ۴۳۸،۳۱۷ کیلومتر مربع است و به این اعتبار عراق پنجاه‌هشتمین کشور پهناور جهان است. وسعت عراق حدود یک‌چهارم ایران است. بیشتر سرزمین عراق پست و هموار و گرمسیری است. غرب عراق کویر است و شرق آن جلگه‌های حاصلخیز، ولی بخشی از کردستان عراق (شمال خاور) کوهستانی و سردسیر می‌باشد. عراق یکی از بزرگ‌ترین کشورهای نفتی جهان می‌باشد. طبق گزارش آژانس اطلاعات انرژی در سال ۲۰۰۸ این کشور ۱۱/۱ درصد از کل ذخایر نفتی جهان را به

۱. افسانه احدی، دیپلماسی عمومی آمریکا و قدرت نرم ایران در صحنه عراق، مرکز تحقیقات استراتژیک، ۱۳۸۶.

۲. عزت‌الله عزتی، ژئوپولیتیک، تهران، نشر سمت، ۱۳۸۳.

خود اختصاص داده است. این درحالی است که در آمار ارائه شده در سال ۲۰۰۷ میلادی عراق در جایگاه چهارم دنیا قرار داشت. مایک استیونس یکی از تحلیلگران بازار نفت با اشاره به این مطلب که در سال‌های اخیر سرمایه‌گذاری‌های زیادی برای کشف حوزه‌های نفتی و استخراج آنها در کشور عراق صورت گرفته است، می‌گوید: «حجم ذخایر نفتی در کشور عراق بسیار بالاست، ولی درگیری‌های داخلی در این کشور و جنگ‌های سال‌های گذشته مانع از بهره‌گیری عراق از قدرت بالقوه آن شد. حال با آرام‌تر شدن شرایط و افزایش سرمایه‌گذاری شرکت‌های بزرگی همچون توتال و رپسول و غیره در صنعت نفت عراق آینده بسیار روشنی در انتظار این صنعت است»^۱.

براساس اطلاعات منتشر شده توسط سازمان سیا و کتابخانه کنگره آمریکا و برآورد آنها در سال ۲۰۱۱، هم‌اکنون عراق از نظر توان نظامی در رده سی‌وششم قدرت‌های نظامی جهان قرار دارد. همچنین طبق اطلاعات عنوان شده از سوی سازمان اطلاعات مرکزی آمریکا (سیا) و کنگره آمریکا، عراق، هم‌اکنون دارای ۲۷۶ هزار پرسنل فعال نظامی است و تعداد نیروهای ذخیره فعال این کشور ۳۴۲ هزار نفر است. پیش از حمله ایالات متحده به عراق عراق دارای تسلیحات و جنگ افزارهای زیر بود: نیروی زمینی عراق دارای ۲۹۵ دستگاه تانک، ۲۶۹۵ دستگاه نفربر، ۱۸۵۰ عراده توپ کشتی، ۲۲۴ عراده توپ خودکشتی، ۵۵۰ سامانه ضد تانک و ۹۰۲۸ وسیله نقلیه لجستیکی بود. نیروی هوایی عراق نیز دارای ۱۱۳۹ فروند جنگنده و هواپیما،

۲۶۶ فروند هلیکوپتر و ۱۰۴ فرودگاه عملیاتی بود. نیروی دریایی عراق نیز دارای ۱۵ فروند کشتی، ۳ بندر، ۱۳ قایق نظامی گشت‌زنی بود. نیروی دریایی عراق دارای ناو هواپیمابر، ناوشکن، زیردریایی، ناوچه و قایق جنگی خشکی آبی نبود. در سال ۲۰۱۱، بودجه نظامی عراق ۱۷ میلیارد و ۹۰۰ میلیون دلار بوده. کشور عراق دارای مساحت ۴۳۸ هزار کیلومتر مربع و ۵۸ کیلومتر خط ساحلی است. عراق ۳۶۵۰ کیلومتر مرز مشترک دارد.^۱

پس از حمله آمریکا به عراق بخش عمده‌ای از تسلیحات عراق منهدم شد یا به آمریکا و اسرائیل منتقل شد. در روند بازسازی توان نظامی عراق و ارتش جدید این کشور، منطقی بود که نیروی زمینی در اولویت قرار گیرد. امروزه گستره متنوعی از تجهیزات نظامی به خصوص انواع خودروهای زرهی به ارتش جدید عراق تحویل داده شده است. شاید یکی از جالب توجه‌ترین‌ها در این بین، تانک اصلی میدان نبرد، «ام-۱ آبرامز» باشد.

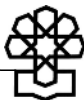
این تانک هر چند که از پیشرفته‌ترین نمونه‌های تولیدی آن محسوب نمی‌شود، اما با در نظر گرفتن شرایط فعلی عراق، بیش از احتیاجات آن به‌نظر می‌رسد. استفاده از تانک‌ها و زره‌پوش‌های باقیمانده از رژیم سابق، حضور گسترده نیروهای آمریکایی در این کشور و نبود شرایط تهدید خارجی با توجه به این حضور، از جمله عواملی است که برخی از کارشناسان نظامی را به این نتیجه رسانده است. در عوض نیاز به تعداد بیشتری زره‌پوش‌های سبک و خودروهای رزمی با تسلیحات نیمه‌سنگین برای

کمک به افزایش توان عراقی‌ها در نواحی مختلف این کشور، مهمتر به نظر می‌رسد. با وجود این، در سال‌های گذشته اخباری مبنی بر تمایل به خرید ۲۰۰۰ دستگاه تانک از مدل‌هایی چون نمونه به‌روز تی-۷۲ منتشر شده است.^۱

روند واگذاری امور نظامی به عراق همان‌طور که پیش‌بینی می‌شد از نیروی زمینی آغاز شد و امروز به سطح قابل توجهی رسیده است. همچنین نیروی دریایی عراق نیز با وجود سابقه عملکرد و فضای جغرافیایی کم و حضور آمریکایی‌ها چندان مورد توجه نیست. از این‌رو آنچه در این گزارش بیشتر مد نظر است تشکیل نیروی هوایی جدید عراق است. این نیرو هم‌اکنون جزء ضعیف‌ترین شاخه‌های نیروهای نظامی عراق بوده و دولت این کشور در امور هوایی به میزان بسیار زیادی وابسته به اشغال‌گران است. انواع هواپیماهای رزمی، ترابری، شناسایی و بالگردهای آمریکایی در پایگاه‌های مختلف این کشور مستقر شده و به‌صورت منظم مشغول پرواز و دنبال کردن طرح‌های عملیاتی خود در این کشور هستند. هم‌اکنون نیروی هوایی عراق به هواپیماهای رزمی سبک، ترابری، آموزشی سبک و نظارت الکترونیکی و شناسایی مجهز است. تمام این هواپیماها در سال‌های اخیر به این نیرو اضافه شده‌اند و هیچ هواپیمایی از رژیم سابق مورد استفاده نیست. با توجه به اینکه در ماه‌های اخیر چندین خبر پیرامون درخواست‌های این نیرو برای خرید تجهیزات جدید به گوش رسیده است به مهمترین تجهیزات جدید آن می‌پردازیم.

خرید حدود ۶۰ تا ۷۰ فروند از چند نمونه هواپیمای آموزشی (دو نفره) در

۱. امیرسعید ایروانی، بررسی وضعیت داخلی و خارجی عراق به هنگام تجاوز نظامی آمریکا، مرکز تحقیقات استراتژیک، ۱۳۸۵.

رده‌های مختلف، از تلاش عراقی‌ها برای ایجاد بنیه قوی آموزشی خبر می‌دهد. این تعداد شامل ۲۰ فروند هواپیمای سبک آموزشی اولیه «لاستا» ۹۵ ساخت صربستان، ۱۵ فروند «تی-۶۷ تکسان» ۲ ساخت آمریکا و یک سفارش ۲۴ تا ۳۶ فروندی از هواپیمای «ال-۱۵۹بی» ساخت جمهوری چک می‌شود.

لاستا ۹۵ یک هواپیما سبک با موتور پیستونی ۶ سیلندر است که برای آموزش‌های ابتدایی پرواز در روز و شب به کار می‌رود. تی-۶۷ تکسان نیز در همین رده، اما از موتور توربوپراپ برخوردار است. این هواپیما در کشورهای پیشرفته استفاده می‌شود و نمونه‌های تهاجمی سبک نیز از آن توسعه داده شده است که در سفارش عراقی‌ها مد نظر نبوده است. در بین این هواپیماهای آموزشی، «ال-۱۵۹» به عنوان یک هواپیمای آموزشی با موتور جت در مرحله پیشرفته قابل به کارگیری است. این هواپیما بر اساس هواپیمای آموزشی موفق «ال-۳۹» توسعه داده شده و دارای نمونه زرمی تک نفره نیز هست. استفاده از سامانه‌های پیشرفته در این هواپیما آن را به عنوان پایه مناسبی برای خلبانان هواپیماهای جنگنده مطرح می‌سازد. این نمونه از ال-۱۵۹ قابلیت‌های زرمی نیز دارد و به عنوان هواپیمای شناسایی هم قابل به کارگیری است. موضوع خرید این هواپیماهای چندمنظوره در بازدید سال گذشته رئیس‌جمهور چک از بغداد مطرح و تعداد این سفارش در منابع مختلف ۲۴ تا ۳۶ فروند عنوان شده است.

در رده هواپیماهای جنگنده عراقی‌ها اقدام به خرید یکی از معروف‌ترین پرکاربردترین هواپیماهای جنگی نموده‌اند. «اف-۱۶» که تاکنون در بیش از ۲۵ کشور

دنیا وارد خدمت شده است به تعداد ۱۸ فروند از سوی عراقی‌ها درخواست شد. البته کمی بعد دولت عراق تعداد سفارش خود را دو برابر کرده و به ۳۶ فروند رساند که استعداد تشکیل تا سه اسکادران را پدید می‌آورد. نکته قابل توجه در این سفارش رقم بسیار بالای آن است که برای ۱۸ فروند اولیه ۳ میلیارد دلار عنوان شده است. حتی گفته شده بود رقم نهایی برای این ۱۸ فروند ممکن است به ۴ میلیارد برسد. هرچند این سفارش شامل ایجاد زیرساخت‌های به‌کارگیری این هواپیمای تقریباً پیشرفته (در مقایسه با جنگنده‌های موجود در بازار صادرات اروپا)، آموزش خلبانان و خدمه و خرید تسلیحات آن هم می‌شود، اما به عقیده کارشناسان این رقم تا حدودی بالاست. برای مثال رقم کلی قرارداد سفارش ۱۲۶ فروندی از سوی هند برای جنگنده جدید خود بالغ بر ۱۱ میلیون دلار خواهد بود درحالی که در رقابت نیروی هوایی هند تنها جنگنده‌های نسل چهارم پیشرفته شرکت داده شده و انتقال فناوری هم مد نظر بوده است. بدین ترتیب می‌توان نتیجه گرفت آمریکایی‌ها به کشوری که در اشغال آنان است کمی گران‌تر فروخته‌اند.

یکی دیگر از هواپیماهای جدید عراقی‌ها که قابل توجه است نمونه شناسایی و نظارت از هواپیمای «کینگ ایر ۳۵۰» است. این هواپیما علاوه بر مدل معمولی حمل و نقل که توان حمل ۱۳ نفر مسافر را دارد در نمونه جاسوسی و نظارت الکترونیکی هم ساخته شده که تعداد ۱۰ فروند از آن از سوی همسایه غربی کشورمان درخواست شده است. برخی معتقدند این هواپیما از ابتدا توسط خود آمریکایی‌ها کاربری شده و فقط تحت عنوان نیروی هوایی عراق بوده است همان‌طور که پیش از انقلاب اسلامی

ایران نیز هواپیماهای آمریکایی با پوشش نیروی هوایی ایران به جاسوسی از شوروی سابق مشغول بودند.^۱

دو نمونه هواپیمای ترابری نیز در درخواست‌های نیروی هوایی جدید عراق به چشم می‌خورد که باید به آنها اشاره کرد، هواپیمای معروف و شناخته شده «سی-۱۳۰» هرکولس ساخت آمریکا و همچنین «آنتونف-۳۲»، ساخت اوکراین. هرکولس به‌عنوان یک هواپیمای ترابری متوسط و میانبرد با توان حمل حدود ۲۰ تن بار در بیش از ۴۰ کشور دنیا در حال فعالیت است.

عراقی‌ها نیز جزء آخرین کشورهایی هستند که به فهرست بلند بالایی کاربران هرکولس می‌پیوندند. آنتونف ۳۲ با توان حمل ۷/۵ تن بار، یک هواپیمای ترابری سبک منطقه‌ای به حساب می‌آید و یکی از دو سفارش جدید عراقی‌هاست که فناوری شرقی دارد. ۱۰ فروند از این هواپیما و حدود ۱۰ فروند هرکولس توان ترابری تاکتیکی نیروی هوایی جدید عراق را شکل خواهند داد، اما این تعداد برای ایجاد یک یگان ترابری قوی کافی به‌نظر نمی‌رسد.

بخش دیگری از سفارشات عراقی‌ها در این چند سال که از روند تحویلی بهتری هم برخوردار بوده، به بالگردها مربوط می‌شود. ۵ نمونه بالگرد که دو نمونه اروپایی (گازل و ئی-سی-۶۳۵)، دو نمونه آمریکایی (یو-اچ-۱۱ و بل-۴۰۷) و یک نمونه روسی (میل ۱۷) هستند همگی از نوع حمل‌ونقل بوده و برخی از قابلیت‌های رزمی سبک نیز برخوردار هستند. جمع تعداد این بالگردها به بیش از ۱۲۰ فروند می‌رسد که

تحويل تعدادی از آنها برای همین سال میلادی برنامه‌ریزی شده است. به این تعداد باید حدود ۲۰ فروند بالگرد که برای امور آموزش در نظر گرفته شده را نیز اضافه کرد.^۱

نگاه کلی به فهرست سفارشات ارتش جدید عراق، روندی کلی را نمایان می‌سازد. اغلب این درخواست‌ها به خرید از کشورهای غربی به‌خصوص آمریکا مربوط می‌شود درحالی که عمده تجهیزات ارتش سابق عراق، شرقی (صرفنظر از کیفیت آنها) بود. بدین ترتیب تغییر زیرساخت‌های شرقی ارتش عراق نیز به هزینه‌ها اضافه می‌شود. هرچند این نکته را نیز نباید از نظر دور داشت که عمده تجهیزات شرقی عراقی‌ها قدیمی شده و با فناوری‌های روز فاصله داشتند.

نکته دیگری که جلب توجه می‌نماید تعداد فعلی این سفارش‌هاست که به نسبت وسعت جغرافیایی و نیازهای امنیتی دفاعی عراق و دارایی‌های نظامی سابق عراق در مجموع کمتر از حد مطلوب یک دولت مستقل به‌نظر می‌رسد. البته در نظر گرفتن شرایط بد اقتصادی و وضعیت نامناسب زندگی مردم نیز ممکن است بر محدودیت منابع دولت نوری‌المالکی تأثیر گذاشته باشد. تا امروز برنامه خروج نظامیان آمریکایی از عراق قابل توجه نیست، اما باید دید در صورت آزادی عمل بیشتر عراقی‌ها، آیا روند خریدهای خارجی این کشور به همین ترتیب باقی می‌ماند یا به سمت تجهیزات پیشرفته سایر کشورها مثلاً هواپیمای جنگنده ضربتی پرنظرمدار روسی («سوخو-۳۰») متمایل خواهد شد.

هوشیار زیباری وزیر خارجه عراق در سفر به آمریکا تلاش می‌کند هواپیماهای بدون سرنشین برای استفاده علیه تروریسم از این کشور خریداری کند. ولید فارس، مشاور کنگره آمریکا در امور تروریسم و خاورمیانه در این باره اعلام کرد در واشنگتن بحث جدی و عمیقی در مورد این قرارداد وجود دارد. وی افزود: برخی از اعضای کنگره، دولت آمریکا را تشویق می‌کنند در راستای کمک به عراق در مبارزه با تروریسم و در سایه عملیات‌های القاعده و دیگر گروه‌های تندرو در این کشور، به بغداد هواپیماهای آپاچی فروخته شود. فارس افزود: از سوی دیگر برخی از اعضای کنگره نیز به شدت از فروش هر گونه سلاح به دولت کنونی عراق نگران هستند. از نظر این مشاور کنگره آمریکا، یکی از دلایل نگرانی‌های واشنگتن استفاده از این تجهیزات نظامی و تسلیحات علیه شهروندان غیرنظامی است. وی همچنین تأکید کرد یک دغدغه دیگر وجود دارد و آن این است که این تسلیحات ممکن است در سوریه استفاده شود. این نگرانی ممکن است مانع اجرای این قرارداد شود. برخی در آمریکا معتقدند به دلیل وجود روابط صمیمی میان دولت‌های بغداد و دمشق در صورت نیاز ممکن است این تسلیحات آمریکایی در سوریه نیز استفاده شود. دولت عراق همچنین اعلام کرده است که به کمک آمریکا در زمینه شناسایی و تحلیل اطلاعاتی - امنیتی نیاز دارد و همین دلیل به دنبال دریافت هواپیماهای بدون سرنشین از آمریکا با هدف مقابله با تهدیدات تروریستی برای کمک به ارتش عراق است.^۱

وزیر خارجه عراق با تأکید بر بی‌طرفی کشورش در مسئله بحران سوریه گفته

است: می‌توان شمار معینی از مشاوران و کارشناسان آمریکایی در زمینه مبارزه با تروریسم را در عراق مستقر کرد تا به ارتش این کشور در مقابله با حملات تروریستی کمک کنند. جان کری وزیر خارجه آمریکا هم عراق را همپیمان مهم و اصلی واشنگتن توصیف کرده است.^۱

همچنین عراق خریدهای قابل توجهی از روسیه کرده است. ارزش مجموع قرارداد خرید تسلیحات نظامی عراق از روسیه از سال ۲۰۰۳ تا ۲۰۱۳ بالغ بر ۴/۲ میلیارد دلار رسیده است. بخش بزرگی از این قرارداد مربوط به خرید ۳۰ هلیکوپتر جنگی از نوع MI-28 و ۴۲ سیستم موشکی زمین به هواست. روسیه در زمان اتحاد جماهیر شوروی به عنوان بزرگ‌ترین تأمین‌کننده سلاح‌های صدام حسین به‌شمار می‌رفت و دولت نوری مالکی نیز با اینکه قراردادهایی با مبالغ هنگفت با آمریکا به منظور خرید اسلحه به امضا رسانده است، ولی قصد دارد به سبب خرید تسلیحات خود تنوع بخشد و از سوریه و اندونزی نیز اسلحه خریداری کند.^۲

شرکت کنتیک نورس آمریکا در پیامی اعلام کرد: قراردادی با بغداد به بهای ۲۰ میلیون دلار به منظور فروش تعدادی روبات از نوع تالون ای وی، که برای مصارف نظامی و ازسوی تیم‌های یابنده مواد منفجره خنثی نشده به کار گرفته می‌شود به امضا رسانده است. این شرکت پیش‌بینی کرد که این روبات‌ها تا ماه مارس ۲۰۱۴ به دولت بغداد تحویل داده شود. به گفته این شرکت تاکنون ۴ هزار قطعه متفاوت از این روبات‌ها در سراسر جهان به فروش رسیده است. به گفته متخصصان استفاده از این

نوع روبات‌ها برای افزایش ایمنی در خنثی‌سازی انواع مواد منفجره تولید شده و برای انجام عملیات در شرایط سخت بسیار حیاتی خواهد بود.^۱

لازم به ذکر است این قرارداد درحالی منعقد شده است که خشونت‌ها و انفجارها در عراق رشد چشمگیری داشته است و دولت مرکزی بغداد مبلغ هنگفتی برای خرید هواپیما، اسلحه و ادوات نظامی هزینه کرده است و آمریکا یکی از کشورهای اصلی تأمین‌کننده تجهیزات نظامی ارتش عراق به‌شمار می‌رود.

با توجه به خریدهای نظامی عراق، به‌نظر می‌رسد این کشور در صدد آن است که ضمن نوسازی ارتش خود، به تدریج تسلیحات آمریکایی را جایگزین تسلیحات روسی کند. این مسئله می‌تواند تبعات بسیاری چون وابستگی عراق به آمریکا و اشراف اطلاعاتی آمریکا بر فعالیت‌های نظامی عراق داشته باشد. همچنین با نگاهی بر لیست خریدهای عراق می‌توان دریافت استراتژیست‌های این کشور دریافته‌اند نمی‌توانند در عرصه دریا قدرت‌نمایی کنند. از این‌روی خریدهای عراق بر مبنای نیروی زمینی قدرتمند با پشتیبانی هوایی بنا می‌شود. ضعف ژئوپلیتیکی عراق همواره مانع از توسعه متوازن سه نیروی زمینی، دریایی و هوایی این کشور شده است. همچنین می‌توان دریافت هدف عراق بالا بردن توان لجستیک هوایی برای نبردهای آتی است. عراق با وجود داشتن تعداد قابل توجهی از جنگنده‌های بمب‌افکن اقدام به خرید ۳۲ فروند هواپیمای اف ۱۶ نموده است. این اقدام می‌تواند نشانی از تلاش این کشور به منظور پیگیری سیاست تخاصم محور عراق در منطقه باشد. شاید دولت عراق بتواند

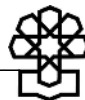
خرید بالگردهای تهاجمی را در ارتباط با مناطق کردنشین توجیه کند، اما خرید هواپیماهای اف ۱۶ نمی‌تواند به این طریق توجیه شود.

مسئله مهم درخصوص عراق این است که این کشور قابلیت بالایی در تربیت حکومت‌های تمامیت‌خواه و توسعه‌گرا دارد و این امر ناشی از ضعف ژئوپلیتیکی عراق است. فارغ از اینکه چه کسی قدرت را در عراق بر عهده داشته باشد این کشور خواهان تشکیل ارتشی پر قدرت و با رویه‌ای تهاجمی است. اقتصاد عراق وابسته به صادرات نفت خام است. خطوط انتقال نفت از مسیرهای غربی و جنوبی بسیار ریسک‌پذیر است از این‌رو تنها راه ورود و خروج کالای عراق از طریق مسیر اقیانوس هند، دریای عمان و خلیج فارس است. به همین دلیل عراق احساس خفگی می‌کند و ناخودآگاه خواهان ایجاد فضای حیاتی و محیط تنفس برای خود است.

۴. منافع و علایق مشترک عراق با جمهوری اسلامی ایران

وزرای دفاع جمهوری اسلامی ایران و عراق در مورخه دوم مهرماه ۱۳۹۲ در تهران دیدار داشتند. طی این دیدار، سردار حسین دهقان وزیر دفاع جمهوری اسلامی ایران و سعدون الدلیمی وزیر دفاع عراق بر تقویت و گسترش مناسبات و همکاری‌های دفاعی میان دو کشور تأکید کردند.

در صورت ایجاد تعاملات نظامی - راهبردی بین دو کشور جمهوری اسلامی ایران و عراق و عدم احساس تهدید متقابل طرفین توان نظامی و لجستیکی دو کشور تا حد زیادی ارتقا خواهد یافت. عراق برای نوسازی ارتش خود به محصولات نظامی

ارزان و باکیفیت ایران نیازمند است و جمهوری اسلامی ایران برای گسترش ثبات در مرزهای جنوبی و غربی به روابط حسنه با عراق نیازمند است.

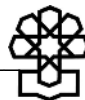
اما فراتر از مباحث نظامی - امنیتی باید پذیرفت که عراق می‌تواند نقش مکمل ژئواستراتژیکی ایران را ایفا کند تا ضمن ایجاد روابط حسنه با ایران ثبات را نیز به سرزمین خود و منطقه به ارمغان آورد و آن چه را که در طول تاریخ خواسته با روش‌های قهرآمیز از ایران بستاند با همکاری و دوستی از ایران طلب نماید. عراق می‌تواند در منطقه آزاد تجاری - اقتصادی که در سواحل گسترده دریای عمان با سرمایه‌گذاری مشترک ایجاد شده به اهداف اقتصادی خود برسد و بر ضعف ژئوپلیتیکی خود فائق آید. همچنین عراق می‌تواند با سوآپ نفت و گاز خود با ایران آنها را بهتر و سریع‌تر به بازارهای مصرف برساند و از تبعات هزینه سنگین خطوط لوله اسکندرون یا طرح‌های انتقالی جایگزین در امان بماند. عراق در الگوی حکومتی نیز می‌تواند ایران را الگوی خود قرار دهد ایران نیز مانند عراق دارای اقلیت‌ها و مذاهب متکثر است، اما به خوبی توانسته با ظرفیت‌سازی از این افتراقات بهره‌برداری بهینه کند.^۱

۱. سیدمحمدحسین ملانک، عراق: گزینه‌های پیش‌رو، مرکز تحقیقات استراتژیک، ۱۳۸۶.

۵. پیشنهاد چند راهکار برای بهره‌برداری حداکثری جمهوری اسلامی ایران از تحولات جدید عراق

راهبرد پیشنهادی به تصمیم‌گیرندگان جمهوری اسلامی ایران در خصوص تعامل با عراق، بهره‌برداری از راهبرد هم‌مکمل‌سازی است. این راهبرد با مکمل ساختن دو یا چند کشور به هم و بسط روابط فی‌مابین، موجب می‌شود که طرفین منافع ملی خود را در صلح، ثبات و تعامل سازنده و پایدار با یکدیگر ببینند و کم‌کم توسعه اقتصادی و رقابت سالم جایگزین بی‌ثباتی و کشمکش‌های سرزمینی و برخورد‌های نظامی شود. از این‌رو، برای عملیاتی کردن این راهبرد، راهکارهای ذیل پیشنهاد می‌گردد. بدیهی است که قوای مقننه طرفین در هموار ساختن راه تحقق این راهبرد و راهکارهای متعاقب آن نقش بسیار مهمی دارند و تا زمانی که قوانین موضوعه و آزادی عمل از قوای مقننه به قوای مجریه دو کشور واگذار نشود، تحقق این اهداف مقدور نخواهد بود.

- ایفای نقش توازن‌بخشی در میان نیروهای غیرهمساز عراقی،
- حمایت از دولت مرکزی عراق در مقابل عوامل گریز از مرکز،
- کمک به تحکیم و تثبیت دموکراسی در عراق،
- تقویت جایگاه شیعیان عراق با استفاده از منابع و چهره‌های عراقی،
- سرمایه‌گذاری در بخش خدماتی عراق،
- تقویت روابط بین دو ملت با استفاده از گردشگری زیارتی، گردشگری مناطق جنگی، گردشگری درمانی و اکوتوریسم،
- تلاش برای سوآپ نفت و گاز مایع،

- مکمل‌سازی عراق،
- حمایت از سیاست چندصدایی در عراق،
- ارائه خدمات نظامی و تلاش در فروش تسلیحات نظامی ایرانی به ارتش عراق،
- تشویق عراق به رقابت و مقابله با شورای همکاری خلیج فارس،
- تلاش برای عضویت عراق در سازمان اکو و احیای این سازمان از طریق کارکرد رقابتی با سازمان همکاری خلیج فارس،
- همکاری با سلیمانیه و تقویت جبهه اربیل در اقلیم کردستان،
- همکاری در مهار منابع ریزگردهای عراق،
- تلاش مداوم در لایروبی و مدیریت بهینه اروندرود،
- ایجاد مناطق آزاد تجاری - صنعتی در سواحل دریای عمان و تشویق عراق در سرمایه‌گذاری و بهره‌برداری انحصاری از این بنادر و مناطق آزاد،
- تشویق رویکرد تقریب مذاهب در عراق،
- ایجاد تعامل سازنده ایران و عراق در اوپک،
- تلاش در تغییر افکار عمومی عراق از معاهده ۱۹۷۵ الجزایر به مسیر عملیات اوسیراک و همپیمانان منطقه‌ای آمریکا در زمان دو جنگ اول و دوم خلیج فارس.

نتیجه‌گیری

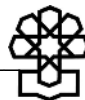
ژئوپلیتیک عراق به‌رغم بهره‌مندی از مزایای عمده، از نواقصی همچون عدم تشخیص سرزمینی، محدودیت دسترسی به آب‌های آزاد و بن‌بست جغرافیایی رنج می‌برد.

منظور از فقدان تشخیص سرزمینی، همان شکل جغرافیایی و وضعیت مرزهای این کشور است. به‌علت سابقه تاریخی عراق، مرزهای این کشور مصنوعی بوده و محصول روابط و معاملات قدرت‌های استعماری بریتانیا و فرانسه پس از پایان جنگ جهانی اول است. اختلافات مرزی عراق با همسایگان خویش را نیز باید از این منظر جستجو کرد.

در طرف دیگر، بن‌بست جغرافیایی عراق بر این واقعیت اشکارت دارد که کشور عراق در مرکز سه قدرت اصلی خاورمیانه (جمهوری اسلامی ایران، ترکیه و عربستان سعودی) قرار گرفته است. وجود این سه قدرت منطقه‌ای در همسایگی عراق نه تنها مانعی جدی در برابر امیال و خواسته‌های بغداد به شمار می‌رود، بلکه، این کشور را به محلی جهت رقابت و کشمکش منطقه‌ای مبدل ساخته است ریشه بسیاری از بی‌ثباتی‌های داخلی عراق را نیز باید در همین رقابت جهت کسب نفوذ و تأثیرگذاری بیشتر بر احزاب سیاسی و فرقه‌های مذهبی این کشور دانست.

در نهایت می‌توان به محدودیت عراق جهت دسترسی به آب‌های خلیج فارس و متعاقباً دریا‌های آزاد توجه کرد. از آنجا که همین خط ساحلی محدود نیز به‌علت نهشته‌گذاری تدریجی اروندرود، در معرض انسداد طبیعی است، اهمیت ارتباطات فرامنطقه‌ای برای حاکمان بغداد، افزایش می‌یابد. تاریخ سیاست خارجی عراق نیز گواه است که این کشور همواره به‌دنبال یافتن مفری جهت برون‌رفت از این بن‌بست ژئوپلیتیکی بوده است.

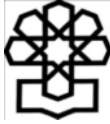
علیرغم مناسبات رو به رشد و وجود علایق مشترک متعدد در روابط عراق

جدید با جمهوری اسلامی ایران، خریدهای تسلیحاتی قابل توجه و تداوم راهبرد دفاعی پیشین مبتنی بر اولویت جنگ زمینی، مؤید این واقعیت است که فارغ از نوع حکومت مرکزی، ژئوپلیتیک این کشور، محدودیت‌ها و راهبردهای امنیتی ویژه‌ای را بر رهبران عراق تحمیل می‌کند. از آنجا که بسیاری از خریدهای نظامی جدید عراق از شرکت‌های آمریکایی بوده است. می‌توان از نفوذ نظامی و سیاسی ایالات متحده در عراق آینده نگران بود. به عبارت دیگر تلاقی احتمالی نیازهای فرامنطقه‌ای عراق با حفظ حضور نظامی آمریکا در منطقه خلیج فارس می‌تواند تهدیدی برای منافع و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران باشد. با این حال و با نگاهی به تجربه کشورهای مصنوعی و بی‌ثبات، می‌توان گفت که این کشور نیز همانند بسیاری از کشورهای هم‌ردیف خود، دارای مجموعه‌ای از عوامل تسهیل‌کننده جهت نیل به ثبات داخلی و متعاقباً منطقه‌ای است. پس در صورت سوق دادن عراق به آرامش سیاسی - امنیتی، هدایت منازعات قومی و مذهبی این کشور به سمت ظرفیت‌های رقابت اقتصادی سالم و مکمل‌سازی ژئوپلیتیک این کشور با ژئوپلیتیک منحصر به فرد جمهوری اسلامی ایران می‌توان به نهادینه شدن روابط دوجانبه سازنده و پایدار میان دو کشور همسایه و شیعی ایران و عراق امیدوار بود.

منبع و مأخذ

در متن گزارش به صورت پاورقی درج شده است.

مرکز پژوهش‌ها
مجلس شورای اسلامی

شماره مسلسل: ۱۳۳۱۹

شناسنامه گزارش

عنوان گزارش: ژئوپلیتیک و چشم‌انداز راهبرد دفاعی - امنیتی عراق (با تأکید بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران)

نام دفتر: مطالعات سیاسی (گروه امنیتی دفاعی)

تهیه و تدوین‌کنندگان: محمدیزدان پناه، سیدمحمد عیسی‌نژاد

ناظر علمی: مهدی ذوالفقاری

متقاضی: معاونت پژوهش‌های سیاسی - حقوقی

ویراستار تخصصی: —

ویراستار ادبی: —

واژه‌های کلیدی:

۱. ژئوپلیتیک

۲. عراق

۳. جمهوری اسلامی ایران

۴. راهبرد دفاعی - امنیتی

تاریخ انتشار: ۱۳۹۲/۹/۲